

Владимир Рибичvrubic@f.bg.ac.yu

НАЦИОНАЛИЗАМ ХРВАТСКИХ КОМУНИСТА У ВРЕМЕ "МАСПОКА"¹

Апстракт: У оквиру "Маспока", формирале су се две групе носилаца његових идеја: државно и партијско руководство Хрватске и хрватски националисти који су деловали у сфери цивилног друштва. Лидери "Маспока" су свој легитимитет заснивали на националистичкој мобилизацији најшире јавности. Национална политика југословенских комуниста, доктрина самоуправљања, као и јачање европских и глобалних тржишних интеграција представљали су повољне структурне услове за успон хрватског национализма.

Кључне речи: "Маспок", национализам, СК Хрватске

У оквиру "Маспока", односно масовног националистичког покрета који је деловао у Хрватској на прелазу из шездесетих у седамдесете године 20. века, формирале су се две групе носилаца његових идеја: државно и партијско руководство Хрватске, у којем су најистакнутије место заузимали Савка Дабчевић-Кучар, председник Централног комитета Савеза комуниста Хрватске (ЦКСКХ), и Мико Трипало, члан Председништва Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ) и члан Председништва Савеза комуниста Југославије (СКЈ); и хрватски националисти који су деловали у сфери цивилног друштва или, како их одређује Иван Перич, "уређивачи и сурадници штампе у Хрватској, која је у доба ескалације национализма изразила опозициону националистичку оријентацију".²

Овај рад је посвећен национализму хрватских комуниста у време "Маспока". Зато је потребно да, на самом почетку, кажем нешто о разумевању појма "национализам". Званичан став СК Југославије је био да национализам представља израз "себичности и изолираности од других или агресивности према другима".³ Међутим, Мико Трипало је предлагао да се пре-

¹ Текст је резултат рада на пројекту **Културни идентитети у процесима европске интеграције и регионализације** (бр. 147035), који Министарство науке Републике Србије финансира у целости.

² I. Perić, *Ideje "masovnog pokreta" u Hrvatskoj*, Narodno sveučilište grada Zagreba – Centar za aktualni politički studij, Zagreb, 1974, 13.

³ Исто, 125.

стане употреба термина "национализам" у пејоративном смислу, пошто је, како је нагласио овај истакнути хрватски комунистички политичар, "национализам наш противник тек онда кад се претвори у шовинизам, кад се, конкретно у нас, појављује као сепаратизам, као мржња према другим народима, као неразумијевање и угрожавање њихових националних интереса".⁴ У сфери тадашњег хрватског цивилног друштва, национализам се схватао као "свијест о припадности својем народу, као љубав према свим облицима очитовања народне душе и као напор да се оствари бит народног бића". Такође, инсистирало се на томе да "национализам угрожених није исто што и национализам и империјализам бивше владајуће нације".⁵

Ја се, за потребе овог рада, нећу повести ни за једним од наведених мишљења, већ ћу национализам третирати као, како сам већ на другом месту нагласио, "вредносно неутралан теоријски појам" и "основни елемент модерног политичког идиома који дефинише оквир модерног политичког мишљења и деловања", називајући националистичким "свако политичко мишљење и деловање засновано на националном идентитету и чији циљ је могуће дефинисати као национални интерес".⁶

*

Након што је, 1. децембра 1918. године, створена Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца (Краљевина СХС), револуционарне фракције јужнословенских социјалдемократских партија су, у априлу 1919. године, основале Уједињену социјалистичку радничку партију (комуниста) Југославије, која је, већ следеће године, променила име у Комунистичка партија Југославије (КПЈ). У првим годинама постојања, странка је заступала политику државног централизма и југословенског националног јединства. Међутим, унутардржавни и међународни сукоби и противречности су довели до промене националне политике југословенских комуниста. У Резолуцији са Треће партијске конференције, одржане у јануару 1924. године, КПЈ је констатовала да је Краљевина СХС вишенационална држава и заложила се за формирање револуционарних влада Хрватске, Словеније, Македоније и других нација, које би се ујединиле у социјалистичку републику Југославију. Таква вишенационална Југославија би се ујединила са Албанијом,

⁴ Наведено према: Исто, 128.

⁵ Наведено према: Исто, 126.

⁶ V. Ribić, *Srpski nacionalizam na kraju dvadesetog veka*, u: Saša Nedeljković (uredio), *Antropologija savremenosti*, Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu; Srpski genealoški centar (Etnološka biblioteka – Knjiga 23), Beograd, 2007, 151.

Бугарском, Грчком, Мађарском и Румунијом у балканско-подоунавску комунистичку федерацију. Наглашено је да је један од главних задатака КПЈ да се бори против хегемоније великосрпске буржоазије, али и против нерпских сепаратизама. Промени националне политике југословенских комуниста претходила је бурна унутарпартијска полемика током 1923. године, која је настављена и после Треће конференције.⁷

У наредном периоду, национална политика КПЈ се још радикалније удаљила од југоунитаризма, па је, крајем двадесетих и почетком тридесетих година 20. века, та партија видела Југославију као "империјалистичку творевину" насталу освајањем и подвргавањем Словенаца, Македонаца, Хрвата и Црногораца хегемонији "великосрпске буржоазије". Према југословенским комунистима, таква држава се није могла реформисати у постојећим границама, па је било нужно да се распадне. Зато је требало напустити поистовећивање српске буржоазије са буржоазијом угњетених нација и подржати политичке снаге које су се бориле за независност Хрватске. Тиме је КПЈ ускладила своје ставове са Коминтерном, која је Краљевину СХС, односно Краљевину Југославију сматрала новом "тамницом народа" и творевином британских и француских "империјалиста", у којој је успостављена хегемонија српске политичке и војне елите. Међутим, успон фашизма и његово савезништво са сепаратистима у Југославији учинили су да се Коминтерна, а за њом и југословенски комунисти, од средине тридесетих година, определе за опстанак заједничке државе Јужних Словена, на основу федералног устројства.⁸

Федералистичко опредељење југословенских комуниста учвршћено је током Другог светског рата, на другом заседању Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије (АВНОЈ), неке врсте партизанског парламента, 29. и 30. новембра 1943. године. Тачно две године касније, новоизабрана Уставотворна скупштина је укинула монархију, а Југославију прогласила федеративном републиком. Устав је прихваћен у јануару 1946. године, држава је добила назив Федеративна Народна Република Југославија (ФНРЈ), а највишим законодавним телом је проглашена Савезна скупштина, која се састојала из Савезног већа и Већа народа. Савезни парламент је доносио законе важеће на целој државној територији, а у случају несклада са неким републичким законом, важио је онај који је донела Скупштина ФНРЈ. Иако је шест република формирано као израз етнонационалног суверенитета, КПЈ је спроводила политику јачања Југославије

⁷ О тој полемици видети: L. Perović, *Od centralizma do federalizma. KPJ u nacionalnom pitanju*, Globus, Zagreb, 1984, 253-351.

⁸ О променама односа југословенских комуниста према националном питању између два светска рата видети: А. Ђилас, *Osporavana zemlja. Jugoslovenstvo i revolucija*, Izdavačka kuća "Književne novine", Beograd, 1990, 79-145.

и југословенства, прогонећи сваки облик национализма и сепаратизма.⁹ Алекса Ђилас објашњава:

Искуства која су југословенски комунисти стекли у илегалности и рату изгледало је да показују да је за остварење револуционарних циљева најбоља јединствена и централизована организација партије и државе. Уз то су и совјетска партија и совјетска држава, којима су се југословенски комунисти заједно са комунистима целог света дивили, биле изузетно централизоване и унитаристичке. Затим, марксистичко-лењинистичким начином мишљења о политици и друштвеним проблемима су и иначе доминирале идеје које су, по својој природи, биле противне децентрализацији политичке власти, а у стварима економије комунистички приступ је чак имао и нечег мегаломанског: велика предузећа, тешка индустрија, петогодишњи планови, итд. У планирању је виђен најбољи начин вођења и организовања привреде и друштва. То је, пак, претпостављало постојање једног центра, који ствара план и надзире његово извршавање. Јака и централизована држава је, дакле, сматрана нужним предусловом не само "борбе против класног непријатеља", већ и "изградње социјализма".¹⁰

Сукоб између Југославије и Совјетског Савеза, који је ескалирао у лето 1948. године, додатно је ојачао југословенски патриотизам. Идеолошко дистанцирање од Совјетског Савеза је манифестовано преименовањем КПЈ у Савез комуниста Југославије (СКЈ), као и, пре свега, формулисањем концепта самоуправљања у педесетим годинама, што је значило спуштање власти "у предузећа и општине, где би се одвијале истински слободне расправе, а слободно изабрани делегати би ишли у виша политичка тела и скупштине". Таква демократизација "ни по чему није требало да води јачању самосталности република на рачун савезних тела, нити јачању националних лојалности на штету југословенског патриотизма и југословенства уопште".¹¹

Вера у нераздвојну повезаност самоуправног социјализма и југословенства је изражена и у Уставном закону из 1953. године, у којем је Југославија дефинисана као заједница произвођача и заједница народа, чија "социјалистичка свест", заснована на самоуправљању, треба да потисне националну. Уместо народа у целини, радни народ је проглашен за носиоца суверенитета у свакој републици. Веровало се да ће "радни народ, са својом социјалистичком свешћу, створити јединствену југословенску националну свест". Зато је укинута Веће народа, у којем су заседали представници република, аутономних покрајина и области, а уведено је Веће произвођача. Такође, изостављено је право на отцепљење, које је било споменуто у првом члану Устава из 1946. године. Уопште, политика југословенских власти у педесетим годи-

⁹ Исто, 225-239.

¹⁰ Исто, 246.

¹¹ Исто, 247-249.

нама била је заснована на ставу да су развој социјализма и јачање југословенства нераздвојни.¹²

Међутим, неки западни посматрачи су били скептични према успеху такве политике јачања југословенства и превазилажења етнонационалних разлика. Један од тих аутора је и Џозеф Франкл који је у то време написао следеће:

...Процес интеграције није напредовао довољно да би био проглашен пресудним. Традиционални антагонизми нису више очигледни, али никако нису мртви и, ако им се пружи прилика, могли би поново да избију. Највероватније је да су главне линије раздвајања међу Југословенима и даље националне. Ако преношење власти више није вршено у корист народних република, то није било због њихове релативне небитности, већ напротив, због још увек реалне опасности од јачања окупљања око сепаратних националних лојалности.¹³

Чврста основа за јачање таквих "сепаратних националних лојалности" постављена је на Осмом конгресу СКЈ, одржаном у Београду од 7. до 13. децембра 1964. године, на којем је доминирао став да се узроци националних сукоба налазе, "осим у неравномерном развоју република и покрајина, и у административно-бирокуратској расподели". Закључено је да "стварна интеграција" не сме да буде "наметнута споља", већ треба да буде "резултат развоја сваког народа", што је, према Латинки Перовић, члану највишег руководства Србије крајем шездесетих и почетком седамдесетих година, "отварало могућност самосталнијег положаја република и покрајина у федерацији, односно, измене карактера политичког система".¹⁴ Наравно, било је важно створити кадровску констелацију која би омогућила спровођење нове политике, што је учињено на Четвртом пленуму Централног комитета Савеза комуниста Југославије (ЦКСКЈ), одржаном 1. јула 1966. године на Брионима, сменом Александра Ранковића, потпредседника Југославије и једног од секретара ЦКСКЈ. Према Мику Трипалу, најутицајнијем члану руководства Хрватске у време "Маспока", Ранковић је био крив зато што је "персонифицирао концепцију бирокуратско-статистичког социјализма и централистичког система Југославије", као и због супротстављања "економским промјенама (привредној реформи из 1965.), промјенама у међунационалним односима (већој самосталности република), демократизацији односа у партији и демократском начину остваривања њене водеће улоге у друштву".¹⁵

¹² Исто, 251-254.

¹³ J. Frankel, Federalism in Yugoslavia, *The American Political Science Review*, Vol. 49, No. 2, June, 1955, 427.

¹⁴ L. Perović, *Zatvaranje kruga. Ishod političkog rascjepa u SKJ 1971/1972.*, Svjetlost, Sarajevo, 1991, 31-37.

¹⁵ M. Tripalo, *Hrvatsko proljeće*, Globus, Zagreb, 1989, 69. О обрачуњу с Ранковићем видети: Z. Sekulić, *Pad i ćutnja Aleksandra Rankovića*, Dositej, Beograd, 1989.

Најзначајнија тековина Осмог конгреса СКЈ била је привредна реформа из 1965. године, чији су циљеви били "промене у систему проширене репродукције и конвертибилност динара". Прво је требало да смањи "предимензионирану улогу друштвено-политичких заједница у привреди", односно да се супротстави етатистичким тенденцијама, док је конвертибилност динара требало да обезбеди такву продуктивност рада, "која би југословенској привреди омогућила укључивање у међународну поделу рада". Латинка Перовић наглашава да је реформа представљала "значајан напор да се превазиђу почетни облици и резултати социјализма у једној заосталој земљи" и сврстава је у покушаје да се "форме државног социјализма у привреди замене тржиштем и демократијом".¹⁶ Едвард Кардељ је, у своме излагању на Осмом конгресу, формулисао политичку основу економске реформе:

У даљем развијању привредног система посебно треба водити рачуна о томе да је Југославија вишенационална заједница, са знатним разликама у привредној структури појединих република. Проблем економске равноправности народа поставља се стога у два вида: као питање економске самосталности, односно самоуправљања народа, и као проблем постепеног уклањања суштинских разлика у погледу развијености материјалне базе националног живота. Полазна тачка међународних економских односа свакако је она економска самосталност сваког народа која му обезбеђује самосталност у раду и располагању плодовима рада, односно у изградњи материјалне базе за развој сопствене културе и цивилизације. Разуме се, ту не мислим на неку апсолутну самосталност, јер такве нема. У наше време народи света, а поготову народи једне такве судбински повезане социјалистичке заједнице као што је Југославија, удружени су толиким везама да се ту очигледно не може говорити само о самосталности, већ о узајамној зависности. Али то није зависност наметнута одозго, већ зависност као резултанта заједничких интереса радних људи свих народа. Према томе, национална економска самосталност у социјалистичким економским односима у нашој земљи није ни етатистичко-административна категорија, ни аутархија, ни право на националистички егизам, већ специфичан вид самоуправљања радних људи. Значи, у односима међу народима треба да буде примењен, уз одређене модификације, исти принцип који важи за социјалистичке економске односе међу људима, тј. да сваки народ има право и реалну могућност да живи и да се развија у складу са резултатима свога рада и са развојем производних снага, и да никаква снага ван њега самог, односно ван Уставом утврђених међусобних односа радних људи и народа, не може располагати плодовима његовог рада.¹⁷

У периоду од 1962. до 1971. године, позивајући се на ова начела, руководство Хрватске се залагало за "растеређивање привреде, за развој

¹⁶ L. Perović, Zatvaranje kruga. Ishod političkog rascepa u SKJ 1971/1972, 37-40.

¹⁷ Наведено према: М. Трипало, 42.

самоуправљања, за децентрализацију дохотка и његову расподелу од стране радника, успостављање чистих рачуна међу републикама, развијање међунационалних односа на бази пуне равноправности и веће аутономности република". Један од главних аргумената у корист децентрализације дохотка био је да "Хрватска не може од тога добити више него што је њен удио у националном дохотку земље, односно од онога што њени радни људи стварају, а тржиште признаје".¹⁸

У то време, хрватски економски национализам је највише критиковао Југословенску инвестициону банку, али и друге банке, због неповољних кредита за привреду, при чему се у Хрватској најчешће имао у виду туризам. У критици банака, а касније и реекспортера, одражавао се сукоб с федералним властима, као и с "политичким врхом републике Србије, на подручју на којем су се концентrirала највећа банкарска средства и формирали најјачи реекспортери". Такође, критикован је и девизни режим, уз позивање на начело "девизе ономе тко их зарађује". Хрватско републичко и партијско руководство није било једино које је заступало такав став, већ су га подржале и организације из сфере цивилног друштва, као што су Матица хрватска, Друштво књижевника Хрватске, Савез студената и друге. Захтеви да се промени девизни режим у Југославији, засновани су на општем уверењу да "привреда у Хрватској зарађује највише девиза, да Хрватска девизним приљевом може покривати трошкове увоза и иноземних плаћања и остваривати суфицит, па да се рјешење треба састојати у остваривању начела: девизе онима који их зарађују".¹⁹

Економски национализам и партикуларизам у Хрватској били су праћени појавом лингвистичког национализма и партикуларизма оличених у "Декларацији о називу и положају хрватског књижевног језика" из марта 1967. године, коју су подржали кључне научне институције и књижевна удружења у Хрватској: Матица хрватска, Друштво књижевника Хрватске, ПЕН-клуб – Хрватски центар, Хрватско филолошко друштво, Одјел за филологију Југославенске академије знаности и умјетности (ЈАЗУ), Одјел за савремену књижевност ЈАЗУ, Институт за језик ЈАЗУ, Институт за књижевност и театрологију ЈАЗУ, Катедра за савремени хрватско-српски језик Филозофског факултета у Задру, Катедра за савремени хрватско-српски језик Филозофског факултета у Загребу, Катедра за повијест хрватског језика и дијалектологију Филозофског факултета у Загребу, Катедра за југославенске књижевности Филозофског факултета у Загребу, Катедра за старију хрватску књижевност Филозофског факултета у Загребу, Катедра за новију хрватску књижевност Филозофског факул-

¹⁸ Tripalo, 30.

¹⁹ I. Perić, *Suvremeni hrvatski nacionalizam*, August Cesarec, Zagreb, 1984, 107-109.

тета у Загребу, Институт за лингвистику Филозофског факултета у Загребу и Институт за науку о књижевности Филозофског факултета у Загребу.

Након што су констатовали да су Словенци, Хрвати, Срби, Црногорци и Македонци формирали федерални савез шест социјалистичких република као гаранцију "узајамне равноправности, међусобног братства и социјалистичке сурадње", најистакнутији хрватски стручњаци за језик и књижевност су нагласили:

Начело националног суверенитета и потпуне равноправности обухваћа и право свакога од наших народа да чува све атрибуте свога националног постојања и да максимално развија не само своју привредну, него и културну дјелатност. Међу тим атрибутима одсудно важну улогу има властито национално име језика којим се хрватски народ служи, јер је неопуштиво право сваког народа да свој језик назива властитим именом, без обзира ради ли се о филолошком феномену који у облику засебне језичне варијанте или чак у цјелости припада и неком другом народу.²⁰

У наставку, аутори "Декларације" оцењују да се, у вези са оживелим тенденцијама етатизма, унитаризма и хегемонизма, појавила "концепција о потреби јединственог 'државног језика', при чему је та улога у пракси била намијењена српском књижевном језику због доминантног утјецаја административног средишта наше државне заједнице". Услед тога, дошло је до потискивања хрватског књижевног језика и довођења истог у "неравноправан положај локалног нарјечја". Потписане хрватске културне и научне установе и организације су излаз из такве ситуације видели у уставном прописивању јасне и недвосмислене равноправности словеначког, хрватског, српског и македонског књижевног језика, као и у осигуравању доследне примене хрватског књижевног језика "у школству, новинарству, јавном и политичком животу, на радију и телевизији кад се год ради о хрватском становништву, те да службеници, наставници и јавни радници, без обзира откуд потјецали, службено употребљавају књижевни језик средине у којој дјелују".²¹

Такав израз хрватског лингвистичког национализма је изазвао реакцију 42 српска писца који су саставили "Предлог питања за размишљање", у којем су истакли да "Декларацију о називу и положају хрватског књижевног језика" сматрају "репрезентативном и мериторном", пошто су институције које су је прогласиле "најмеродавније за питање хрватског књижевног језика". Након што су констатовали да ће се српски и

²⁰ Tekst Deklaracije, u: J. Kesar, Đ. Bilbija, N. Stefanović (priredili), *Geneza Maspoka u Hrvatskoj*, Književne novine, Beograd, 1990, 2.

²¹ Исто, 3.

хрватски језик развијати "у пуној самосталности и равноправности", српски писци су предложили да се "убудуће обавезно избаце из званичне употребе називи хрватско-српски и српско-хрватски језици", као и да уставни СР Србије и СР Хрватске гарантују "свим Хрватима и Србима право на школовање на свом језику и писму и по својим националним програмима", чему би били придружени "право на употребу свог националног језика и писма у општењу са свим органима власти, право на стварање својих културних друштава, завичајних музеја, издавачких и новинских предузећа, једном речју право на неометано и слободно неговање свих видова своје националне културе".²²

Државни и партијски органи из читаве Југославије су званично осудили "Декларацију" и "Предлог" као националистичке документе. Истовремено, хрватско руководство је настојало да предупреди или амортизује нападе на сопствену политику и хрватски национализам. Тако треба разумети следећи одломак из саопштења са редовне седнице Извршног комитета ЦК СК Хрватске, одржане 21. марта исте године:

Извршни комитет ЦК СКХ сматра да Декларација по неким својим ставовима, нејасноћама и двосмислености свог садржаја, као и по начину како је донесена, није прихватљива и не представља пут за рјешавање проблема који покреће. Напротив, таквом се методом само отежава рјешавање отворених питања. (...)

Извршни комитет констатира да је Декларација наишла на оправдану осуду у јавности, но, има и покушаја да се њезини неприхватљиви ставови искористе у шовинистичке, националистичке или унитаристичко-интегралистичке сврхе.

Извршни комитет вјерује да већина потписника Декларације није сагледала сву озбиљност политичких посљедица свога иступања. Међутим, он упућује оштру критику члановима Савеза комуниста који су судјеловали у њеном доношењу и истиче њихову политичку одговорност. С обзиром на важност међунационалних односа за равноправност, братство и јединство у нашој вишенационалној социјалистичкој заједници, Извршни комитет већ је у свом раније донесеном програму рада предвидио да на предстојећој сједници Централног комитета СКХ изнесе на расправу и актуелна питања из области међунационалних односа.²³

На предавању које је одржао у Љубљани неколико месеци касније, Мико Трипало је био још експлицитнији:

Већина комуниста у нас сматрала је да се појаве национализма, попут *Декларације*, не могу рјешавати полицијским методама нити административним мјерама, иако је и у СКХ било оних који су то тражили. Наиме, овдје се радило о идејно-политичком проблему и само се као такав тај проблем може рјешавати. У идејно-политичкој борби против национализма изношена су и мишљења која

²² Предлог питања за размишљање, у: Kesar, Bilbija, Stefanović (priredili), 44.

²³ Декларација наишла на оправдану осуду јавности, у: Исто, 28-29.

су по својој суштини конзервативна, бирократска и унитаристичка. Њихови су носиоци настојали потиснути прогресивне снаге у СКХ, оптужујући за национализам у оном смислу о којем је у почетку било ријечи.²⁴

Према Трипалу, главни носиоци кампање против "Декларације", али и, пре свега, хрватског руководства били су Милош Жанко и Антун Бибер, око којих су се окупили Јуре Ивезић, Маринко Грујић, Борис Баграч, Милка Планинц, Урош Слијепчевић и други.²⁵ Потпредседник Савезне скупштине Милош Жанко био је најагилнији припадник ове групе. Након што се истакао критиком "Декларације" у свом тексту објављеном у *Вјеснику* од 20, 21. и 22. марта²⁶, као и излагањем на Седмој седници ЦК СК Хрватске, одржаној 19. и 20. априла 1967. године²⁷, Жанко је, у две серије текстова у *Борби* из фебруара и новембра 1969. године²⁸, указао на јачање хрватског национализма у сфери цивилног друштва, пре свега, у *Хрватском књижевном листу*, Матици хрватској и Католичкој цркви. Током децембра 1969. године, прозвани појединци и институције су ступили у јавну полемику са Жанком, оптужујући га за некоректну интерпретацију њихових ставова и унитаризам.²⁹ Такође, и хрватско комунистичко вођство се осетило прозваним Жанковим јавним иступањем, пре свега због његове констатације да су "недовољно идејно-политичко конфронтирање" и "недовољан отпор националистичким и шовинистичким идејним и политичким струјањима" унели "дезорјентацију у правилно схваћање и однос појмова као што су национализам, с једне, и демократска национална свијест и југославенски патриотизам, с друге стране".³⁰ Зато је, 13. децембра исте године, одржан састанак Републичког политичког актива, на којем је, у уводном излагању, Савка Дабчевић-Кучар нагласила да "национализам – иако је агресивнији и гласнији – није у расту", те да су хрватски комунисти "поткресали читав низ његових коријења и простора у односу на оно што је био раније".³¹ Између осталог, она је закључила и следеће:

²⁴ М. Трипало, 93.

²⁵ Исто, 92.

²⁶ Видети: М. Žanko, O različitim putevima i metodama rješavanja nacionalnog pitanja i međunacionalnih odnosa, у: Kesar, Bilbija, Stefanović (priredili), 4-15.

²⁷ Изводе из реферата, расправа и закључака са ове седнице видети у: Исто, 79-105.

²⁸ Видети: М. Žanko, O listu koji nije ni hrvatski ni književni, у: Исто, 119-136; и: др М. Žanko, U toj (nacionalističkoj) ludosti ima sistema, у: Исто, 207-234.

²⁹ Видети: Kesar, Bilbija, Stefanović (priredili), 244-292.

³⁰ М. Žanko, U toj (nacionalističkoj) ludosti ima sistema, у: Kesar, Bilbija, Stefanović (priredili), 222.

³¹ Kesar, Bilbija, Stefanović (priredili), 303.

Дакле, питање је хоћемо ли ми да одцјепимо од нас све што није у неком тренутку рекло сасвим онако како ми мислимо да би требало, или морамо правити мостове не да ми прелазимо на туђе позиције – већ да добијемо што је могуће ширу политичку подршку. Ако се ствари издиференцирају у том погледу, морам да кажем да ће нам Жанково писање ванредно нашкодити, да ми сада умјесто да изолирамо екстремне унитаристичке и шовинистичке појаве, у ствари имамо неке појаве и тенденције на терену због којих ћемо морати брзо ићи у акцију. Националисти се групишу и сада се јављају они екстремни. И једни, и други. Треба код овога још додати да у чланку *de facto* није садржана критика национализма. Да је он тамо само изнесен. Груби непријатељски национализам. Али у Жанковом чланку није садржана и критика тог национализма, нити је уграђена наша позиција.

А мислим да бисмо морали ићи управо на то да дајемо критику извора национализма и унитаризма, да ми морамо ићи на то да дамо одговоре на питања која постоје у јавности. Морамо ићи и на то да проширујемо фронт. Али, да не изазивамо груписање, да не изазивамо дезоријентацију у Савезу комуниста. Морамо ићи на јачање класне позиције, и – тиме бисмо морали, заправо, тај проблем разријешити.

Мени се чини да сваки покушај, свеједно, био намјеран или ненамјеран, који баца сјену на исправност такве политике Савеза комуниста Хрватске и његовог Централног комитета, објективно значи, заправо, јачање национализма и унитаризма. Без обзира на то да ли каже да се против тога бори. А чини ми се да је то онда и фактор извјесног слабљења југославенске заједнице.³²

На овом састанку, коришћени су и аргументи који се тичу међународне политике. У том смислу, Дабчевић-Кучар је са присутнима поделила своје сумње:

Мислим да се, чак, може говорити о томе да извјесни иноземни пунктови и њихове агентуре у земљи... имају и циљ да на неки начин дезавуирају особито она руководства, оне средине, или оне појединце, који су активни борци на линији самоуправљања и реформе, а против етатистичко-бирокуратских облика. Мени се чини, то је моје лично мишљење, да је управо то понекад и позадина различитим интригама и аферама, покушајима да се онемогући пуна стабилизација ових самоуправних социјалистичких снага.

Свакако да се код тога рачуна с оним што се показало прошле године, у ситуацији у Чехословачкој. И мислим да, у том погледу, Савез комуниста Југославије зна гдје лежи његова основна снага.

С друге стране, ту су и разни интереси, или разни апетити и амбиције Запада. И једнима и другима, понављам, добро долазе било стварни било инсценирани ексцеси, посебно ако је то у Хрватској или Словенији. То се, објективно, добро уклапа у те интересе. Због реакционарних планова било враћања на капитализам, било инсталирања неког етатистичког или бирокуратског облика социјализма.³³

³² Исто, 309-310.

³³ Исто, 307.

Драгутин Харамиджа је још експлицитније повезао Жанкову критику хрватског национализма с међународном политичком ситуацијом:

Сад нешто и у вези са овим међународним појавама. Рекао бих овако: друг Жанко је гађајући тобоже национализам у Хрватској, погодио Југославију, или – гађа Југославију... Сад не улазим у то да ли је он то чинио свјесно или несвјесно, али је својим чланцима ишао тачно линијом да укаже: ево, то је сада национализам, сада је све угрожено, не постоји сигурност. И тиме иде тачно на ону тезу Руса која им одговара да реализурају своју теорију о ограниченом суверенитету. Јер, ако је овдје сада несигуран систем, ако овдје сада долазе усташе на власт итд., шта би било природније него да реагирају. Према томе, објективно, борећи се тобоже овдје против таквих ствари – Жанко гађа Југославију и њен суверенитет.³⁴

Након овог састанка, интензивирани су притисци на Милоша Жанка који је оптуживан за фракционаштво, унитаризам и жељу да смени хрватско партијско и државно руководство³⁵, што је кулминирало на Десетој седници ЦК СК Хрватске, која је одржана од 15. до 17. јануара 1970. године. Поддршка коју су добили од Председника Југославије знатно је допринела самопоуздању и хомогенизацији вођства хрватских комуниста пред коначни обрачун са Жанком. Наиме, учесницима Десете седнице дељена је и "Забилешка о завршној ријечи друга Тита на састанку са члановима Извршног комитета и предсједницима комисија ЦК Савеза комуниста Хрватске, одржаном 19. просинца 1969. године у Загребу". Према "Забилешци", Јосип Броз је осудио чланке Милоша Жанка и нагласио да се не сме дозволити пребацивање одговорности "за неке националистичке и шовинистичке појаве у Хрватској" на руководство те републике.³⁶ Такође, Мико Трипало пише да је Тито био упознат са "цијелом акцијом" и да ју је одобравао. Током седнице, Савка је позвала Броза телефоном и прочитала му предлог закључака, с којима се он сложио и још предложио да у њима стоји и следећа реченица: "ЦК осуђује и оне бирократске и конзервативне снаге, чији су израз овакво дјеловање друга Жанка, усмјерено против курса ЦК СКХ, који је и курс ЦК СКЈ."³⁷ Услед таквог развоја ситуације, од Жанка су се, на Десетој седници, оградиле и оне који су му до тада били наклоњени³⁸, па је у споменутих закључцима, између осталог, стајало:

³⁴ Исто, 316.

³⁵ Исто, 322-392.

³⁶ Исто, 395.

³⁷ Трипало, 112.

³⁸ Исто, 113. Изузетак представља Катица Пинтар, производна радница, која се једина није придружила нападима на Жанка.

Учесници X сједнице посебно су пажњу усмјерили на разматрање дјеловања унитаристичких тенденција и снага у нашем привредном и политичком животу. На IX конгресу СКЈ јасно је указано да унитаризам који дјелује као антисамоуправна снага, жели довести у питање федеративну основу постојања вишенационалне и равноправне југославенске заједнице. Унитаризам је супротан истинском осјећању припадности југославенској социјалистичкој заједници, чиме он објективно потхрањује национализам и сепаратизам. Те конзервативне и бирократско-унитаристичке снаге покушале су да под знак питања доведу политику СКХ и његовог Централног комитета. С тим у вези, разматране су и политичке последице изазване чланком друга Милоша Жанка, објављеном у "Борби" од 17. до 21. студенога 1969. године.

ЦК сматра да су ти чланци, као и претходна серија чланака друга Жанка, објављена у "Борби" у вељачи 1969., израз ставова и оцјена које нису у складу с програмом и политиком СК и да су били усмјерени у правцу дискредитирања политике СКХ и дјеловања Централног комитета СКХ, као и да су водили стварању неповјерења чланства СКХ према Централном комитету.

На сједници је такођер констатирано да су чланци друга Жанка изазвали негодовање код највећег дијела чланова СК. Његово писање проузроковало је узнемирење, несигурност и збуњеност у дијелу чланства СК. Ти су чланци објективно могли у другим републикама створити утисак како у СР Хрватској расте национализам; како у СР Хрватској шовинистичке снаге узимају таквог маха да готово и нема оних других снага, па ни у Савезу комуниста, које би се могле успјешно одупријети тобожњој угрожености Хрватске од национализма што је све, како је аргументирано и једнодушно потврђено на X сједници, у грубој супротности са стварношћу.

Такво дјеловање не придноси јединству и акционој способности СКЈ у заједничкој борби југославенских комуниста против сваког национализма – шовинизма и унитаризма, без обзира на то у којој се средини појаве и под каквим паролама наступе – већ да такво дјеловање потиче опозиционо расположење и разврставање у СК и разбија јединство СК.³⁹

Овакви закључци су произашли из скоро свих дискусија на седници, а нарочито из уводног излагања Савке Дабчевић-Кучар. Она је унитаризам повезала с бирократизмом и етатизмом, а супротставила га самоуправаљању и економским реформама. Истовремено, Дабчевић-Кучар је успоставила идеолошку равнотежу конфронтирањем СК Хрватске с хрватским националистима и сепаратистима.⁴⁰ У истом духу, и Мико Трипало је успоставио еквидистанцу у односу на "националистичко-сепаратистичка и унитаристичка гледања", истичући да оба "представљају подједнаку ревизију марксистичког погледа на национално питање". Исти говорник је декларисао политичко опредељење СК Хрватске, које се манифестује као залагање да се "на нивоу федерације у пуној мјери оствари

³⁹ Kesar, Bilbija, Stefanović (priredili), 510-511.

⁴⁰ Исто, 397-410.

њена улога у вањској политици, народној одбрани, очувању јединственог тржишта и политичког система и помоћи неразвијеним републикама, а да друго буде пренесено на самоуправне организације било република, опћина или удружења радних организација".⁴¹

У наредним месецима, широм Хрватске, одржани су скупови и састанци у организацији СК и Социјалистичког савеза радног народа (ССРН) на којима су подржани закључци Десете седнице и захтевана смена Милоша Жанка са свих функција.⁴² У највећем делу хрватске јавности, доминирало је уверење да се СКХ одупро, како је новинар Неда Крмпотић надахнуто писала у "Вјеснику", и хрватском сепаратизму, "који би поново да почне крваву авантуристичку игру на туђинским бајонетима" и југословенском унитаризму, "који би хегемонистичким притиском да стави у изолацију национални осјећај хрватског народа и његову доказану вјеру да је социјалистичка југославенска федерација једина гаранција његове егзистенције и напретка на овом узнемиренем глобусу".⁴³

Може се рећи да се национална политика СК Хрватске у приличној мери поклапала с планираном реформом Устава Југославије. Као председник Уставне комисије, Милентије Поповић је, у експозеу који је 26. новембра 1968. године поднео у Савезној скупштини, нагласио да је полазна основа реформе оријентација "да се у федерацији што мање задржавају компетенције у одлучивању и да се одлучује само о основним питањима заједничког живота, а кад се одлучује у федерацији да је учешће у одлучивању равноправно". У складу с тим, Поповић је закључио да се не може "у име јединства система или јединственог тржишта експроприсати право нације да у оквиру своје друштвено-политичке заједнице утиче на одлучивање, као и да сама одлучује о дохотку који се у њој ствара".⁴⁴ Таква оријентација је резултовала доношењем уставних амандмана из 1968. и 1971. године, којима је уведено колективно Председништво и одлучивање у органима Федерације на основу паритета и усаглашавања. Мико Трипало је објаснио суштину таквог уређења Југославије:

...Концепција нове заједнице може почивати само на закључку да федерални органи, као заједнички органи свих република и нација могу имати само оне компетенције о којима се те нације и републике договоре. Ријеч је о једној специфичној вишенационалној заједници, која у класичном смислу ријечи није ни федерација ни конфедерација. Наравно, тиме се карактер федерације мијења. Јединство

⁴¹ Исто, 432-438.

⁴² М. Blečić и I. Dolenc (priređili), *Slučaj Žanko*, samostalno izdanje Mihaila Blečića, Ivice Dolenca, Miodraga Dramičanina и Zorana Spasića, Beograd, 1986, 198-300.

⁴³ Kesar, Bilbija, Stefanović (priređili), 525.

⁴⁴ Наведено према: L. Perović, *Zatvaranje kruga. Ishod političkog rascjepa u SKJ 1971/1972*, 91.

Маспок...

се не ствара на бази савезних одлука и принуде, него на бази самосталности и суверености федералних јединица и њиховог добровољног споразумијевања. У концепирању вишенационалне заједнице било је потребно поћи од темељног права сваке нације на самоодређење, које у себи садржи право на стварање своје националне државе – право на отцјепљење и уједињење с другима – права која не могу бити "потрошена". Према томе, носиоци суверенитета у нашој вишенационалној заједници су и радни људи и грађани, и народи и народности, јер се та заједница заснива на националним правима и класном схваћању политичке власти. Али би била илузија таква схема заједнице која би подразумевала да радни људи и грађани чине југославенску заједницу непосредно, мимо својих република.⁴⁵

Уставне промене су показале да је у СК Југославије преовладало опредељење за еманципацију етнонационализма и републичког и покрајинског партикуларизма, што је у Хрватској схваћено као успех државног и партијског руководства те републике. Због тога је додатно ојачана подршка коју је СК Хрватске добијао од хрватских националиста из сфере цивилног друштва. У том смислу је карактеристичан став Владе Готовца, уредника Телевизије Загреб и члана Управног одбора Матице хрватске:

...Али, Матица хрватска не може остварити свој програм без политике: без ње се не може осигурати слобода, као његова основна претпоставка. У овом тренутку, наше повијести то значи да тај програм овиси о судбини Х сједнице ЦК СКХ. Јер она представља препородни догађај за Хрватску и социјализам у њој. То је нови замах, пун обнове и будућности! И однос Матице хрватске према њему може бити само једно: прихваћање и подршка.⁴⁶

Ипак, "прихваћање и подршка" нису значили и безрезервно прихватање лидерства припадника хрватског партијског и државног врха, већ се тежило и очувању аутономије цивилног друштва, што је нарочито било присутно у покрету студената Загребачког свеучилишта. Говорећи о "покрету хрватских свеучилиштараца", председник загребачког одбора Савеза студената Дражен Будиша је истакао:

...Он је настао као реакција свеучилиштараца на проблеме хрватскога gospodarства, хрватске политике и хрватске културе. Савез студената као самостална друштвено-политичка организација јест облик у којему се покрети структурирају, што још не значи да се и институционализирају. Уколико је та организација утемељена на битним начелима на којима израста покрет, тј. на начелима аутоности и самосталности, она се као таква, дакле самостална, мора поставити према свим друштвеним структурама у властитој средини или изван ње.⁴⁷

⁴⁵ М. Tripalo, 134-135.

⁴⁶ Наведено према: I. Perić, Ideje "masovnog pokreta" u Hrvatskoj, 211.

⁴⁷ Наведено према: Исто, 213.

"Свеучилиштарци" су своју аутономност демонстрирали и штрајком, проглашеном против воље хрватског државног и партијског руководства и одржаном од 22. новембра до 3. децембра 1971. године. Главни захтев штрајкача била је реформа девизног система, а све време је пружана подршка врху СКХ и Јосипу Броз – Титу, председнику СФРЈ и СКЈ. Такође, подржан је став Сабора града Загреб да се Хрватска конституише као "суверена, национална држава хрватског народа", а било је и захтева да се Хрватска прими у Уједињене нације (УН).⁴⁸

Радикализам националистичких интелектуалаца и студената је нарочито дошао до изражаја током расправе о амандманима на уставе Југославије и Хрватске, који су схваћени као историјска прилика да се "Хрватска конституира у државу и да се та шанса не смије пропустити као што је пропуштена 1945. године". У овим круговима је преовладавао став да се ради о политичком ослобођењу хрватског народа, па се говорило о "другом препороду", о "излазу из тамнице", о томе да "Хрвати коначно након 800 година постају своји на своме" и тако даље. Наглашавало се да је Хрватска до тада увек живела у вишенационалним државама у којима је била експлоатисана, те се извлачио закључак да је треба конституисати као суверену националну државу, док Југославију треба дефинисати као заједницу народа, а не као федерацију. У исто време, критикована је уставна формулација према којој је Хрватска држава хрватског народа, Срба у Хрватској и других. Инсистирало се на томе да се Хрватска декларише као јединствена национална држава хрватског народа, пошто само тако њен суверенитет може да буде један, недељив, неотуђив и незастарив.⁴⁹

С друге стране, да ли због Брозових претњи да ће због "дивљања национализма" у Хрватској војском "правити ред"⁵⁰, или због стварних програмских разлика, хрватско државно и партијско руководство је, током 1971. године, још ревносније истицало своју аутономност у односу на националистичке интелектуалце и студенте, односно да са Матицом хрватском и студентским покретом, како пише Трипало, није било никакве "сурадње нити координације у дјеловању".⁵¹ Савка Дабчевић-Кучар је, истичући значај спољнотрговинског и девизног режима за Хрватску, полемисала с тезама "о тоталној експлоатацији Хрватске, о њеној апсолутној угрожености, о томе како је експлоатишу и експропришу Срби".⁵²

⁴⁸ N. Popov, *Društveni sukobi – izazov sociologiji*, Centar za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd, 1990, 222-225; и: Kesar, Bilbija, Stefanović (priredili), 804-823.

⁴⁹ I. Perić, *Ideje "masovnog pokreta" u Hrvatskoj*, 107-114.

⁵⁰ Kesar, Bilbija, Stefanović (priredili), 641-642.

⁵¹ Tripalo, 166.

⁵² Наведено према: L. Perović, *Zatvaranje kruga. Ishod političkog rascjepa u SKJ 1971/1972*, 275.

Маспок...

Такође, она је наглашавала да су Срби у Хрватској "конститутивни део државности СР Хрватске", као и да "пуна осетљивост за позицију и равноправност како народности тако и Срба у Хрватској нису само саставни део, него су и претпоставка успешности наше борбе за проширење и обогаћивање равноправности на југословенском плану".⁵³ Дакле, Дабчевић-Кучар је преносила званични став СК Хрватске:

Срби у Хрватској нису национална мањина него народ, иако представљају бројчано далеко мањи део становништва.⁵⁴

Наравно, Дабчевић-Кучар није пропуштала да успостави равнотежу између хрватског и српског шовинизма:

...Док хрватски у првом реду карактерише избацивање социјалистичког и класног карактера из поимања националног питања, сепаратистички приступ, нетрпељивост и мржња према другима, особито изазивање антисрпског расположења, –

⁵³ Наведено према: Исто, 183.

⁵⁴ Наведено према: Исто. Такав уставни положај Срба у СР Хрватској засниван је на великом доприносу који су они дали антифашистичком партизанском покрету у тој југословенској републици, а промовисан је још 1943. године, у прогласу "Народима Хрватске", који је издао Извршни одбор Земаљског антифашистичког вијећа народног ослобођења Хрватске (ЗАВНОХ), поводом одлука II заседања Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије (АВНОЈ). У поменутом прогласу, између осталог стоји: "Браћо Срби! Нема и не може бити слободне Хрватске, ако исте благодети и слободе и равноправности не уживају и Срби и Хрвати. Срби су у Хрватској, као и осталим земљама Југославије, дали данашњој великој борби за слободу и националну независност највеће жртве и доказе о својој љубави према заједничкој домовини. У демократској и федеративној Хрватској, која ће бити саставни део заједничког дома – федеративној Југославији – Србима ће бити зајамчена најпотпунија равноправност и једнакост. Братство и борбено јединство Срба и Хрвата, исковано у заједничкој борби против истог крвавог непријатеља, биће она неразрјешива спона, која ће заувјек спајати заједничке њихове тежње на рођеној груди, за чију су се слободу они борили и пролијевали своју крв. Изградњом федеративне Југославије, у којој ће заједничким напорима нашег народа напредовати и цвјетати слободна, равноправна, федеративна јединица Хрватска, остварују се и тежње највећих српских родољуба и бораца из прошлости, оних Срба, који су у слободној и независној Хрватској гледали најпоузданију гаранцију за слободу и сретан живот српског народа." Наведено према: Momčilo Diklić, Srpsko pitanje u Hrvatskoj 1941-1950, Udruženje Srba iz Hrvatske – Beograd; Srpsko kulturno društvo "Zora" Knin – Beograd, Beograd, 2004: 189-190. Срби у Хрватској су изгубили статус конститутивног народа и сведени на националну мањину "Божјићним уставом" из 1990. године, што је, поред проглашења независности Хрватске, био кључни разлог спора између Хрвата и Срба који је прерастао у грађански рат, вођен од 1991. до 1995.

српски шовинизам у СР Хрватској не жели признати националну равноправност, а сваку националну манифестацију која има хрватски карактер осуђује, или себе повезује са захтевом за централистичком и унитаристичком Југославијом. Тај шовинизам сеје немир о тобожњој угрожености Срба у Хрватској и развија мржњу према Хрватима, проглашавајући их све усташама.⁵⁵

Овакво политичко декларисање хрватских државних и партијских руководиоца није успело да заустави јачање притиска на њих. Најјачи ударац су добили на XXI седници Председништва СК Југославије, одржаној 1. и 2. децембра 1971. године у Карађорђеву, када је, говорећи о тек завршеном састанку с представницима СК Хрватске, Јосип Броз рекао и ово:

Ја сам јутрос, послјије толико дискусије, видио да, ипак, нема довољно критичког прилаза од стране руководећих другова и да је, у ствари, било мало самокритике, нарочито оне комунистичке, која је потребна да би се ствари могле правилно кретати и да би се стекло повјерење. Ако нема самокритике, не може нико од нас, па ма ко то био, укључујући и мене, полагати право на пуно повјерење. И није довољна само критика у виду неке исповјести, па да се поново послјије гријешим.

Ја сам на крају поставио питање шта сада другови мисле да ураде, тражио сам да се о томе овдје договоримо. Сложили смо се да се са свим овим стварима иде пред Централни комитет, да се оне тамо размотре и донесу одлуке о најстрожијим мјерама које се морају предузети.

Поред тога, рекао сам да се не слажем да је стално на језику тај унитаризам, па сам тражио да се једанпут утврди о каквом унитаризму је ријеч. Ако се ради о унитаризму версајске Југославије, ја сам, разумије се, такође најоштрије против њега. Ако се пак ради о остацима догматског, ја сам, наравно, исто тако против њега. Али, ако се ради о јединству наше земље, о Југославији као недјељивој цјелини – онда сам ја за такав "унитаризам", за такву јединствену Југославију. А онда то није унитаризам, него једноставно – наше јединство.

Али, добро је да разликујемо двије ствари: национализам и шовинизам и – унитаризам. Ја не вјерујем да хрватских унитариста има више од неколико стотина. Међутим, националисти и шовинисти имају широку базу и они то искоришћавају. Осим тога, амандмани су дали најјаче оружје за борбу против унитариста и њих се не треба бојати. Они се не могу постављати као нека паралелна снага, јер, поред политичких, могу се користити и административна средства. Али, немојте се заваравати и ослабити будност према збиља најопаснијем класном непријатељу, а то су шовинизам и национализам који су база класног непријатеља. То је основна опасност. Мени се чини да би многи и из других република требало да извуку извјесне поуке из свега о чему смо говорили. Јер тога има и другдје. А ја не бих хтио да још негдје доживимо овако нешто, већ да одмах лијечимо и спречавамо те ствари. Немојмо сада, када је у Савезу комуниста Хрватске ситуација сложена, да га оставимо самог. Ми Савезу комуниста морамо помоћи.

⁵⁵ Наведено према: L. Perović, *Zatvaranje kruga. Ishod političkog rascjepa u SKJ 1971/1972*, 270.

Маспок...

Ја сам јуче говорио о томе да је основна кривња на Савезу комуниста. Јер у Савезу комуниста има много људи који су давно требали да буду ван Партије. То није чињено због либерализма. Ја им препоручујем да такве чим прије избаце ван, па и распусте оне организације које су склизнуле на страну оних који се баве контрареволуционарним подухватима.⁵⁶

Ништа није помогло што су, после оваквих речи, већ на истом састанку Савка Дабчевић-Кучар и Мико Трипало изразили лојалност Титу, прихватили његову критику и истакли покретање репресије против националиста из сфере цивилног друштва – пресуда је донесена. Десетак дана касније, 12. децембра, на почетку XXIII седнице ЦК СК Хрватске, Савка Дабчевић-Кучар и Мико Трипало су поднели самокритички интониране оставке⁵⁷, а вођство је преузела фракција окупљена око Владимира Бакарића. Према Латинки Перовић, новом хрватском руководству је од самог почетка било важно следеће: "да изразе подршку Титу, да покажу да су, и раније постојали сукоби око политичке линије Централног комитета и да одбране 10. седницу ЦК СК Хрватске".⁵⁸ Наравно, значајно је било и интензивирање репресије над националистичким интелектуалцима и студентима, што је подразумевало и бројна хапшења и затворске казне.⁵⁹

*

Оспоравање компартијске олигархије као апсолутног извора власти и грађење политичког легитимитета на подршци најшире јавности било је заједничко хрватском "Маспоку", српској "Антибирокуратској револуцији", као и политичкој стратегији словеначких комуниста из 1969. (за време "цестне афере") и од 1984. до 1990. године. У сваком од ових случајева, подршка јавности је задобијана националистичком мобилизацијом, што је у комунистичкој Југославији било устаљено средство за постизање тог циља.⁶⁰ У том смислу, треба разумети и Трипалов закључак да је "Маспок" био "једини начин, једини пут којим су интереси народа могли продријети у затворени круг једнопартијског система, монополске улоге Савеза комуниста и њене већ застарјеле идеологије"⁶¹, као и да:

⁵⁶ Kesar, Bilbija, Stefanović (priređili), 829.

⁵⁷ Исто, 876-878.

⁵⁸ L. Perović, Zatvaranje kruga. Ishod političkog rascjepa u SKJ 1971/1972, 345.

⁵⁹ Исто, 354-355.

⁶⁰ S. Antić, Zarobljena zemlja. Srbija za vlade Slobodana Miloševića, Otkrovenje, Beograd, 2002, 89-90.

⁶¹ Tripalo, 9.

Ниједан сувремени политички покрет и идеологија, ако претендира на успјех међу ширим слојевима народа, не може негирати постојање националног питања, а исто тако и сваки демократски и прогресивни покрет не може одвајати борбу за национална права и равноправност из цјелине борбе за људске слободу, права и ослобођење човјека. Претварање борбе за национална права и слободу у тактичко и другоразредно питање, у средство да би се постигли неки други опћи "виши" циљеви, само доводи у сумњу и те "више" циљеве и њихову прогресивност. Та се "истина" на драстичан начин манифестира и даје печат цјелокупној идејној и друштвено-политичкој акцији у земљама или подручјима које карактеризира шаренило националних разлика и многобројност нација и народа, као што је с Југославијом и Балканским полуотоком. Због тога је однос према националном питању и био толико значајан за одређивање критерија о карактеру и прогресивности сваког политичког покрета у прошлости и данас...⁶²

Економска либерализација и јачање тржишне привреде условила је став хрватских националистичких комуниста да треба "да се изврши децентрација капитала из неколико бивших савезних банака са сједиштем у Београду и онемогућавање монополистичког и привилегираног положаја реекспортних и вањскотрговинских организација, такођер смјештених махом у Београду и створених средствима раније државне акције".⁶³ Из такве економске политике произишла је перспектива укључивања у европске и глобалне тржишне интеграције, због чега се међу националистима из сфере цивилног друштва формирао став "да би било фатално кад би **једна Југославија** постала препрека за једно много дубље везивање Хрватске, за привреду читавог свијета, нарочито Европе". Такав закључак се базирао на премиси да су Хрвати увек били "традиционални дио Европе", као и да своју даљу перспективу виде "**само у склопу Европе** и читавог свијета".⁶⁴

Самоуправљање је третирано као компатибилно с тржишном привредом⁶⁵, али је наглашавано и да се социјализам "може градити једино на концепцији потпуне националне равноправности и суверенитета, а то значи да централистичко-бирокуратски сустав организације централне власти у вишенационалним заједницама не може бити темељ афирмације ни самоуправног концепта социјализма ни афирмације нација основних глобалних заједница сувременог живота".⁶⁶ Такође, истицало се да се "не може изграђивати самоуправљачки концепт социјализма нити он може побиједити уколико се радничка класа не може појавити као национална

⁶² Исто, 47.

⁶³ Исто, 171.

⁶⁴ Наведено према: I. Perić, *Ideje "masovnog pokreta" u Hrvatskoj*, 139.

⁶⁵ Исто, 29.

⁶⁶ Исто, 23.

категорија на глобалном нивоу".⁶⁷ Све у свему, антиетатистички и анти-централистички карактер самоуправљања стварао је повољан контекст да несрпски етнонационалисти и војвођански аутономисти захтевају слабљење југословенске федерације и јачање републичких и покрајинских суверенитета.

И унутрашњи (национална политика југословенских комуниста и доктрина самоуправљања) и спољни (европске и глобалне тржишне интеграције) структурни услови ишли су у корист јачања политичког партикуларизма, а самим тим хрватског и других несрпских националиста. Зато уклањање изузетно популарних лидера СК Хрватске треба разумети, пре свега, као резултат Титовог страха од угрожавања сопственог монопола. Након одласка Мика Трипала, Савке Дабчевић-Кучар и њихових следбеника, не само да национална политика СК Југославије није промењена, већ је крунисана Уставом из 1974. године, који је још више развластио федералне власти и додатно ослабио државу јужнословенских народа.

Vladimir Ribić

THE NATIONALISM OF CROATIAN COMMUNISTS AT THE TIME OF "MASPOK"

Two groups emerged within the "Maspok" movement: one was the state leadership of the republic, the other Croatian nationalists operating within the civil society. "Maspok" leaders legitimized their authority on the national mobilization of the wider public. The national policies of Yugoslav Communists and self-management, along with the strengthening of European and global market integrations, represented favorable structural conditions for the rise of Croat nationalism.

Key words: "Maspok", nationalism, Croatian Communist Party

⁶⁷ Исто, 36.